

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων
Υπουργείο Πολιτισμού
Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) - Ελληνικό Τμήμα
Δημοτικό Μουσείο Καβάλας

Μουσείο - Σχολείο
6° Περιφερειακό Σεμινάριο
Καβάλα 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002

Για εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης Νομού Καβάλας

Αθήνα 2002

Αντικείμενο και ερμηνεία: από τις θεωρητικές αναζητήσεις στη μουσειακή και εκπαιδευτική πράξη

«Κολυμπάμε μέσα στο παρελθόν σαν τα ψάρια στο νερό, και δεν μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτό. Το πώς όμως ζούμε και κινούμαστε μέσα σ' αυτό το περιβάλλον χρειάζεται ανάλυση και συζήτηση».
Eric Hobsbawm¹

Το περιβάλλον αυτό, στο οποίο αναφέρεται ο γνωστός ιστορικός, συγκροτείται κατά ένα μεγάλο μέρος από υλικά ίχνη του κοντινού ή απώτερου παρελθόντος, από αντικείμενα, που μπορεί να έχουν σαφή υλικότητα και να γίνονται καταρχήν αντιληπτά από τις αισθήσεις, ωστόσο χρειάζονται —και αυτά— μεγαλύτερη ανάλυση και συζήτηση. Γιατί τα αντικείμενα εμπεριέχουν νοήματα, συμπυκνώνουν πληροφορίες για τις κοινωνίες που τα δημιούργησαν: για τη δημόσια και ιδιωτική ζωή, για την κοινωνική οργάνωση και τις κοινωνικές συγκρούσεις, τις αισθητικές αντιλήψεις, τα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, τη σχέση των ανθρώπων με το φυσικό περιβάλλον, τις λατρευτικές πρακτικές, τις αντιλήψεις για τη ζωή και το θάνατο.

Τα αντικείμενα παράγονται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, για να επιτελέσουν μια δεδομένη λειτουργία στο πλαίσιο ενός ιστορικά προσδιορισμένου κοινωνικού σχηματισμού². Αποτελούν, με άλλα λόγια, προϊόντα ιστορικών διαδικασιών, έχουν ιστορικότητα, στην οποία μάλιστα εγγράφεται και η ιστορική τους διαδρομή από τη στιγμή της κατασκευής/δημιουργίας τους μέχρι τις μέρες μας. Πρόκειται, λοιπόν, για τεκμήρια του παρελθόντος, για αποσπασματικές πληροφορίες και σπαράγματα που επιμένουν να μας περιβάλλουν στο παρόν, άλλοτε σε συνεχή ή δεύτερη χρήση, άλλοτε παραπεταμένα και αχρηστευμένα κι άλλοτε ως αντικείμενα συλλογής, έρευνας, μελέτης ή και θαυμασμού.

Ωστόσο, τα αντικείμενα δεν διηγούνται από μόνα τους την ιστορία τους, ούτε αποκαλύπτουν από μόνα τους τα μυστικά τους. Άλλωστε, όπως σημείωνε ο Marc Bloch: «Ακόμη και τα σαφέστερα και πιο βοηθητικά κείμενα ή αρχαιολογικά ντοκουμέντα ομιλούν μόνον όταν ερωτούνται κατάλληλα»³. Τα αντικείμενα του παρελθόντος μπορούν να γίνουν κατανοητά —και όχι απλώς αντιληπτά από τις αισθήσεις—, μπορούν να μετασχηματιστούν από απλές πληροφορίες σε γνώσεις, να προσλάβουν νοήματα και σημασίες, μέσα από την επιστημονικά οργανωμένη διαμεσολάβηση, μέσα από τη διαδικασία της ερμηνείας⁴. Από την άποψη αυτή, η μελέτη των αντικειμένων δεν περιορίζεται στην παρατήρηση, την καταγραφή και την ταξινόμηση ή ακόμη και στη διατύπωση γενικευτικού χαρακτήρα νόμων για τον υλικό πολιτισμό. Η διαδικασία της ερμηνείας αποκαλύπτει ότι ο υλικός πολιτισμός δεν γίνεται ενιαία και ομοιόμορφα αντιληπτός από το σύνολο των ατό-

¹ E. Hobsbawm, *Για την Ιστορία* (μετάφραση Π. Ματάλας), Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ. 41

² Γ. Χουρμουζιάδης, *Λόγια από χώμα*, Νησίδες, Σκόπελος 1999, σσ. 69-80

³ M. Bloch, *Απολογία για την Ιστορία. Το επάγγελμα του Ιστορικού* (μετάφραση Κ. Γαγανάκης), Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994, σ. 88

⁴ I. Hodder, *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge 1986

μων και κοινωνικών ομάδων που δρουν και συγκρούονται στο πλαίσιο ενός ιστορικά διαμορφωμένου κοινωνικού σχηματισμού. Τα αντικείμενα που συνιστούν τον υλικό πολιτισμό προσεγγίζονται πλέον ως νοήματα, μετατρέπονται σε «κείμενα», που επιδέχονται πολλαπλών αναγνώσεων και ερμηνειών⁵.

Η προσέγγιση των αντικειμένων ως «αφηγημάτων»⁶ μεταφέρει τη συζήτηση στο παρόν. Γιατί, όπως και στα κείμενα, έτσι και στα υλικά ίχνη του παρελθόντος η προσπάθεια ερμηνείας του νοήματος και της σημασίας τους είναι μια πράξη που συντελείται στο παρόν. Μάλιστα, καθώς τα αντικείμενα του παρελθόντος έχουν αποσπαστεί από τα χωροχρονικά τους συμφραζόμενα, έχουν απολέσει τόσο το λειτουργικό τους χαρακτήρα όσο και το πρωτογενές νοηματικό τους περιεχόμενο. Το νόημα του παρελθόντος ανήκει στο παρόν⁷. «Εκείνο που χρειάζεται λοιπόν», για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Jacques Le Goff, «είναι, σε συνάρτηση προς το παρόν, οι συνεχείς επαναναγνώσεις του παρελθόντος, το οποίο και πρέπει να μπορεί να καθίσταται διαρκώς επίδεικο αντικείμενο»⁸.

Η ερμηνευτική διαδικασία γίνεται πιο επιτακτική, αλλά ταυτόχρονα και πιο απαιτητική και πολύπλοκη, όταν αφορά σε έργα τέχνης. Γιατί τα έργα τέχνης διαφέρουν από τις υπόλοιπες ανθρώπινες κατασκευές κατά τούτο: δημιουργήθηκαν εξ αρχής και συνειδητά ως σύμβολα, που επιχειρούν —μέσα από σχήματα, σχέδια και χρώματα— να αναπαραστήσουν τον κόσμο ή ακόμα να αποκαλύψουν αλήθειες του κόσμου⁹. Για να λειτουργήσουν ως έργα τέχνης προϋποθέτουν την ύπαρξη θεατών που κατέχουν τα ερμηνευτικά εργαλεία για να τα αποκωδικοποιήσουν, να τα κατανοήσουν και να τα απολαύσουν. Όταν, ωστόσο, τα έργα τέχνης αποκοπούν από το ιστορικό πλαίσιο που τα γέννησε, τότε το αρχικό συμβολικό τους περιεχόμενο ακυρώνεται. Ακόμη και αν αποδεχτούμε πως τα έργα τέχνης του παρελθόντος διατηρούν μια σχετική αισθητική αυτονομία, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε πως «κάθε τέχνη θέλει να αναπαραστήσει το δικό της κόσμο κι αυτόν δε μπορούμε να τον γνωρίσουμε παρά ως προς τη διαφορά του από τον δικό μας κόσμο»¹⁰.

Η προσπάθεια ερμηνείας ενός έργου τέχνης στο παρόν έχει να αντιμετωπίσει μία πρόσθετη δυσκολία. Σύμφωνα με τον John Berger, «Όταν (...) μια εικόνα παρουσιάζεται ως έργο τέχνης, ο τρόπος που ο κόσμος την κοιτάζει επηρεάζεται από μια ολόκληρη σειρά μαθημένων παραδοχών γύρω από την τέχνη. Οι παραδοχές αυτές αφορούν: την Ομορφιά, την Αλήθεια, την Ιδιοφυΐα, τον

⁵ Κ. Κωτσάκης, «Από το έκθεμα στο νόημα: Η ερμηνεία στη σύγχρονη θεωρία της αρχαιολογίας», στο Μ. Σκαλτσά (επιμ.), *Η Μουσειολογία στον 21ο αιώνα. Θεωρία και πράξη*. (Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου 21-24/11/97), Εκδόσεις Εντευκτηρίου, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 196-199

⁶ S. Pearce, «Objects as meaning; or narrating the past», στο S. Pearce (ed.) *Objects of Knowledge (New Research in Museum Studies)*, The Athlone Press, London 1990, σσ. 125-140

⁷ M. Shanks, C. Tilley, *Social Theory and Archaeology*, Polity Press, Cambridge 1987. Για την αντίστοιχη συζήτηση στο χώρο της ιστοριογραφίας βλ. Γ. Κόκκινος, *Από την Ιστορία στις Ιστορίες*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σσ. 249-294. Στο ίδιο (σ. 440) παρατίθεται και ο ορισμός του H. White: «Ο ιστορικός δεν έχει ως πρώτη ύλη το ίδιο το παρελθόν, αλλά τα διαμεσολαβημένα ίχνη που άφησε το παρελθόν. Η ιστορία λοιπόν δεν είναι μίμηση γεγονότων, αλλά ανάγνωση των ιχνών του παρελθόντος μέσα στα πλαίσια που καθορίζουν οι συμβολικές σημασίες που επενδύει σ' αυτά ο ιστορικός».

⁸ Ζ. Λε Γκοφ, *Ιστορία και μνήμη* (μετ. Γ. Κουμπουρλής), Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998, σ. 47

⁹ Μ. Χάιντεγκερ, *Η προέλευση του έργου τέχνης* (μετ. Γ. Τζαβάρας), Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1986

¹⁰ H. Zerner, «Η ιστορία της τέχνης», στο Ζ. Λε Γκοφ, Π. Νορά (επιμ.), *Το έργο της ιστορίας* (μετ. Κ. Μιτσotάκη), Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα 1988, σ. 85. Ο ίδιος (ό.π., σ. 86) σημειώνει: «Ωστόσο, μπορεί να υπάρξει ένας τελευταίος ενδοιασμός. Η ερμηνεία δεν είναι πάντοτε βιασμός; Ο σεβασμός του έργου δεν είναι ένας ευσεβής λόγος που συγκαλύπτει τη διάπραξη αυτής της βίας; Χωρίς αμφιβολία. Αλλά κλεισμένα μέσα στη σιωπή τους, τα έργα τέχνης παραμένουν Βουβά, αν δεν τα θέσεις υπό εξέταση».

Πολιτισμό, τη Μορφή, την Κοινωνική Θέση, το Γούστο, κτλ. Πολλές από αυτές τις παραδοχές δεν ανταποκρίνονται στον κόσμο όπως είναι. (Ο κόσμος-όπως-είναι αποτελεί κάτι περισσότερο από καθαρά αντικειμενικά στοιχεία, περιλαμβάνει συνείδηση). Ανακριβείς ως προς το παρόν, οι παραδοχές αυτές συσκοτίζουν το παρελθόν. Αποκρύπτουν μάλλον παρά φωτίζουν. Το παρελθόν δεν βρίσκεται ποτέ εκεί περιμένοντας να ανακαλυφθεί, να αναγνωριστεί για ό,τι ακριβώς είναι. Η ιστορία πάντα αποτελεί τη σχέση ανάμεσα σ' ένα παρόν και το παρελθόν του»¹¹.

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν σκιαγραφούν, εντελώς σχηματικά, πλευρές της προβληματικής που αναπτύσσεται τις τελευταίες δεκαετίες στο χώρο της ιστορίας, της αρχαιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ιστορίας της τέχνης, της θεωρίας του υλικού πολιτισμού. Οι θεωρητικές αναζητήσεις, ωστόσο, γύρω από το αντικείμενο και την ερμηνεία του, γύρω από τη σχέση παρελθόντος - παρόντος, δεν περιορίζονται στους στενούς επιστημονικούς κύκλους. Μεταφέρονται σταδιακά στο Μουσείο, στο χώρο όπου η ακαδημαϊκή γνώση συναντάται με ευρύτερα ακροατήρια, στο δημόσιο χώρο της ιστορίας όπου η επιστημονική κοινότητα δεν κοινοποιεί απλώς τα πορίσματα της έρευνας, αλλά επικοινωνεί και διαπλέκεται ουσιαστικά με τα κοινωνικά υποκείμενα, αξιοποιώντας και ενεργοποιώντας τις βιωμένες εμπειρίες τους¹².

Στο Μουσείο, τα αντικείμενα τοποθετούνται στις προθήκες και μετατρέπονται σε εκθέματα, οργανώνονται σε σύνολα, εντάσσονται σε περιβάλλοντα. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Peter Vergo, «(...) η ίδια η πράξη της έκθεσης των αντικειμένων δεν είναι με κανέναν τρόπο ουδέτερη: η επιλογή, η διαρρύθμιση, ο συσχετισμός των εκθεμάτων δεν είναι αντικειμενική επιστήμη (...). Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο εκτίθενται είναι στενά συνδεδεμένος με ρητορικούς ή διδακτικούς στόχους, στο μέτρο που τα ίδια αντικείμενα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να διηγηθούν τελείως διαφορετικές ιστορίες (...)»¹³.

Η προσπάθεια να μετατραπεί το Μουσείο από παραγωγός πληροφορίας σε παραγωγό γνώσης, μέσω των ερμηνευτικών προσεγγίσεων που προτείνει, η προσπάθεια να υπερβεί τον αισθητισμό και τη φетиχοποίηση των αντικειμένων¹⁴, την υμνολογία της πολύτιμης ύλης ή της μορφής, είναι σήμερα ορατή. Στην προσπάθεια αυτή ένα νέο αίτημα έρχεται να προστεθεί: «Να υλοποιήσει [το μουσείο] τον εκδημοκρατισμό της προσφερόμενης γνώσης. Να μετατρέψει τον επισκέπτη σε συμμετέχο της μουσειολογικής πράξης, δίνοντάς του τη δυνατότητα να αξιολογήσει την πληροφορία, να την δεχθεί ή να την απορρίψει. Ακόμα και να την παράξει ο ίδιος»¹⁵.

Οι ερμηνευτικές προτάσεις του Μουσείου αποκτούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όταν απευθύνονται σε μία από τις πολυπληθέστερες κατηγορίες επισκεπτών, τους μαθητές. Το μαθητικό κοινό του Μουσείου αντιμετωπίζεται εδώ με βάση δύο βασικές παραδοχές. Καταρχήν, αποτελείται από παιδιά και νέους που —πέρα από τα επιμέρους ηλικιακά και μορφωτικά χαρακτηριστικά του— συγκροτούν κοινωνικές κατηγορίες με μη-παγιωμένες αντιλήψεις για το παρελθόν και το παρόν. Κατά δεύτερον, προσδιορίζεται από τη μαθητική ιδιότητα που αποκτά στο πλαίσιο ενός θεσμοθε-

¹¹ J. Berger, *Η εικόνα και το βλέμμα* (μετ. Ζ. Κονταράτου), Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σ. 11

¹² Ε. Γαζή, «Η Ιστορία στον δημόσιο χώρο», στο Γ. Κόκκινος, Ευ. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, σσ. 43-53· M. Shanks, C. Tilley, *Re-Constructing Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge 1987, σσ. 68-99: Presenting the past: towards a redemptive aesthetic for the museum.

¹³ P. Vergo, «Επανεξέταση της 'Νέας Μουσειολογίας'», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 1999, σ. 51

¹⁴ P. Gathercole, «The fetishism of artifacts», στο S. Pearce (ed.), *Museum Studies in Material Culture*, Leicester University Press, Leicester, London and New York 1989, σσ. 73-81

¹⁵ Δ. Κωνσταντίος, «Η πρόκληση των Μουσείων στον 21° αιώνα», στο *Το μέλλον του παρελθόντος μας: Ανιχνεύοντας τις προοπτικές της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Ελληνικής Αρχαιολογίας* (Πρακτικά 4^{ου} Συνεδρίου Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων, 24-26/11/2000), Αθήνα 2002, σ. 175

τημένου εκπαιδευτικού μηχανισμού, του Σχολείου, στο οποίο, άλλωστε, —και όχι στους ίδιους τους μαθητές— οφείλεται η πρωτοβουλία για την πραγματοποίηση της επίσκεψης στο Μουσείο.

Ο εκπαιδευτικός ρόλος του Μουσείου, χωρίς να περιορίζεται αποκλειστικά σε σχέση με το μαθητικό κοινό, είναι σήμερα ευρέως αποδεκτός¹⁶. Το ίδιο το Μουσείο αναλαμβάνει να σχεδιάσει και να υλοποιήσει ερμηνευτικές-εκπαιδευτικές δράσεις, που αναφέρονται συνήθως ως εκπαιδευτικά προγράμματα και απευθύνονται κατά κύριο λόγο σε σχολικές ομάδες. Πρόκειται για θεματικά οργανωμένες δραστηριότητες, που επιχειρούν, σε διαλογική σχέση με το κοινό, να προσδώσουν νοήματα στα εκθέματα του Μουσείου, να αποκαλύψουν τις σχέσεις που συνδέουν τα αντικείμενα μεταξύ τους, να συνθέσουν τις επιμέρους πληροφορίες σε γνώσεις¹⁷.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα, σχεδιασμένα σε σύνδεση ή συμπληρωματική σχέση προς τη σχολική ύλη, αρθρώνονται γύρω από σαφείς προκαθορισμένους στόχους, διατηρούν, ωστόσο, μια σχετική ευελιξία ως προς τη δομή και το περιεχόμενο, καθώς προσαρμόζονται σε διαφορετικές κάθε φορά ομάδες εφαρμογής. Αξιοποιώντας στοιχεία μεθοδολογίας, μέσα και τεχνικές από ποικίλους χώρους, οι δράσεις αυτές επιχειρούν να υπερβούν τους εγγενείς κινδύνους της μουσειοποίησης και να αναδείξουν το Μουσείο ως χώρο δημιουργικής μάθησης, έμπνευσης και χαράς.

Ανάλογες ερμηνευτικές-εκπαιδευτικές εφαρμογές αναπτύσσονται σε μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και οικιστικά σύνολα, σε κάθε μορφή δομημένου-ανθρωπογενούς περιβάλλοντος όπου αποτυπώνεται πολύπλευρα η ανθρώπινη παρουσία, σε κάθε ανοικτό χώρο όπου ανιχνεύεται η ιστορία και τα υλικά ίχνη του παρελθόντος συμπλέκονται με το παρόν. Αναπτύσσονται ακόμα και στο φυσικό περιβάλλον, το οποίο δεν αποτελεί απλώς το σκηνικό της ανθρώπινης δράσης, αλλά έναν δυναμικό παράγοντα που την επηρεάζει και επηρεάζεται από αυτήν, έναν παράγοντα που έχει ιστορικότητα, καθώς εξελίσσεται, τόσο αυτόνομα όσο και υπό την επίδραση του ανθρώπου¹⁸. Άλλωστε, η έρευνα του υλικού πολιτισμού εμπεριέχει τη μελέτη του υλικού μετασχηματισμού του φυσικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο, τη μελέτη του τρόπου οργάνωσης και χρήσης του χώρου στους διαφορετικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Με την έννοια αυτή, τόσο το δομημένο όσο και το φυσικό περιβάλλον αποτελούν πρωτότυπα ανοικτά μουσεία, που χρήζουν διαμεσολάβησης και ερμηνείας προκειμένου να γίνουν κατανοητά.

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση τέτοιων ερμηνευτικών-εκπαιδευτικών δράσεων δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο του Μουσείου. Μπορεί να οργανωθεί και από το Σχολείο: το Σχολείο που θα αντιμετωπίσει το Μουσείο, υπό την ευρεία του έννοια, όχι απλώς ως φόντο σχολικών εκδρομών ή περιπάτων, αλλά ως χώρο που συμβάλλει στη συγκρότηση της συλλογικής μνήμης· το Σχολείο που θα επιχειρήσει, έστω για λίγο, να ξεφύγει από τα στενά πλαίσια του αναλυτικού προγράμματος, αξιοποιώντας ουσιαστικά τα οφέλη της extra muros διδασκαλίας. Το Σχολείο, τέλος, που θα προσεγγίσει τα υλικά ίχνη του παρελθόντος όχι απλώς ως τρισδιάστατη τεκμηρίωση ή εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων, αλλά ως φορείς πολυσήμαντων πληροφοριών για την κατανόηση της ιστορικότητας των ανθρώπινων¹⁹.

¹⁶ E. Hooper-Greenhill, *Museum and Gallery Education*, Leicester University Press, Leicester, London and New York 1991

¹⁷ Στ. Γκότσης, «Ερμηνευτικές-εκπαιδευτικές προσεγγίσεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους», στο *Παιδεία και Αρχαιολογία. Εκπαιδευτικά προγράμματα του ΥΠΠΟ* (Πρακτικά Ημερίδας 13/5/98), ΥΠΠΟ - Α' ΕΠΚΑ, Χαλκίδα 2000, σσ. 18-23

¹⁸ Χ. Καραχάλιος, Μ. Τσούλη, «Η περιβαλλοντική διάσταση σε αρχαιολογικές εκπαιδευτικές εφαρμογές». Εισηγήση στη *Συνάντηση Εργασίας για τις Αρχαιολογικές Εκπαιδευτικές Δράσεις και τα Εκπαιδευτικά Πολιτιστικά Δίκτυα του ΥΠΠΟ* (Αθήνα, 24-25/6/98), ΔΙΠΚΑ/ΔΒΜΜ

¹⁹ Θ. Αλεξίου, «Σχολείο, Μουσείο και Εκπαιδευτικές δραστηριότητες», στο *Γυμνάσιο-Λύκειο Βολισσού/Ομάδα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Γνωρίζω την Ιστορία μου - Πρόγραμμα σχολικών δραστηριοτήτων, Δ/ση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Χίου-Γραφείο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Χίος 2002*

Τα αντικείμενα συνεχίζουν να βρίσκονται γύρω μας βουβά, μέσα ή έξω από τις προθήκες του Μουσείου, περιμένοντας να αποκριθούν στα πολλαπλά ερωτήματα των ανθρώπων του σήμερα, μικρών και μεγάλων, ειδικών και μη. Μουσείο και Σχολείο μπορεί να εκκινούν από διαφορετικές αφετηρίες, να χρησιμοποιούν διαφορετικά μέσα, να θέτουν διαφορετικές προτεραιότητες, να ιεραρχούν διαφορετικά τους στόχους τους. Μπορούν, ωστόσο, να συγκλίνουν και να συνεργαστούν για να υποστηρίξουν την οικοδόμηση της κριτικής γνώσης, για να εφοδιάσουν τους μελλοντικούς πολίτες με εργαλεία ανάλυσης και ερμηνείας ενός σύνθετου κόσμου, με εργαλεία κατανόησης του παρελθόντος και του παρόντος. Γιατί, με τα λόγια του Marc Bloch, «Η παρανόηση του παρόντος είναι η αναπόφευκτη συνέπεια της άγνοιας του παρελθόντος. Όμως μπορεί κάποιος να κουραστεί εξίσου άσκοπα, επιζητώντας να κατανοήσει το παρελθόν, αν αγνοεί απόλυτα το παρόν»²⁰.

Στάθης Γκότσης

Ιστορικός-μουσειοπαιδαγωγός

²⁰ Μ. Bloch, *ό.π.*, σ. 71